

2020, 7(1): 114-119

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2020.1.114119>

Kitap Eleştirisi

“AÇILIN EY MEZARLAR!”¹ ya da SOL KÜLTÜRE DAİR BİR BELLEK MANZARASI

Nalan Mumcu²

Traverso, E. (2018). Solun Melankolisi: Marksizim, Tarih ve Bellek. (E. Ersavcı, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. 348 sayfa, ISBN 9789750525261

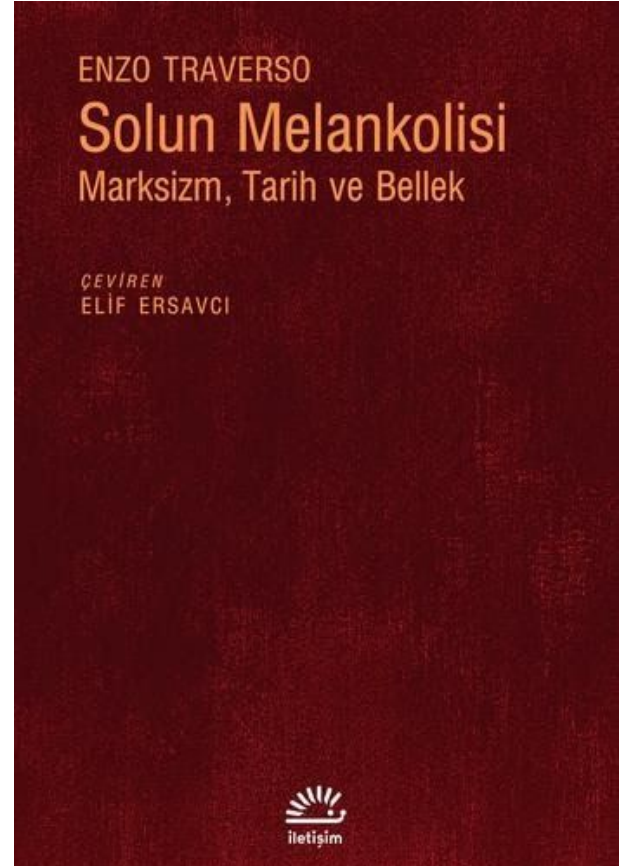
Solun melankolisi hakkında rivayet muhtelif: Bir yandan, romantik sol vaadin idealizasyonunu, şimdici (presentist) zamanın hayal kırıklıklarından

¹ “Açılın ey mezarlar! Müzelerdeki ölüer, saraylarda şatolarda, manastırlarda paravanların altındaki cesetler! İşte gelmiş geçmiş bütün zamanların anahtarlarını taşıyan efsanevi bekçi. En sağlam kilidi bile zorlayıp açıyor ve sizi bugünün dünyasına, paranın soylu kıldığı teknisyenlerin, hamalların arasına karışmaya çağırıyor. Şövalyenin zırhları kadar güzel olan otomobillerinde kendinizi evinizdeymiş gibi hissetmenizi, uluslararası yataklı vagonlarda yerinizi almanızı, ayrıcalıklardan hâlâ gurur duyabilen insanlarla kaynaşmanızı istiyor sizden. Ama uygarlık fazla süre tanımayacak onlara.” Guillaume Apollinaire’in arkadaşı Henri Hertz bu konuşmanın Apollinaire ait olduğunu iddia etmiştir (aktaran Benjamin, 2001, s. 159).

² Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0003-1590-251X, nlnmmc@gmail.com

Yazının Geliş Tarihi: 23/02/2020 | Yazının Kabul Tarihi: 27/03/2020

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2020. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

koruyabilmek için yüzünü geçmişe dönmüş muhafazakâr bir eğilim olarak tartışılıyor, diğer yandan, “kaybın dönüştürücü etkisine gebe, bereketli” bir melankoliden söz ediliyor. Bu tartışmaların bir ucunda söz konusu melankoli, yeni ve yaratıcı olanın önünde bir engel – hatta politik kabızlığın müsebbibi – olarak görülürken; aynı melankoli, ikinci uçta, yeni kolektif umutların içerisinde yükseleceği, harekete geçirici bir halet-i ruhiye olarak yer alıyor. Enzo Traverso, *Solun Melankolisi: Marksizm, Tarih ve Bellek* kitabında, sol melankoliye yüklediği devrimci anlamla bu tartışmaların ikinci tarafında bulunuyor.

Birçok şeyin olduğu gibi, bu kitabın da yeterlilikleri ve eksiklikleri onunla ne yapmak istediğimize bağlı olarak değişiyor. Eğer politik bir reçete, bir acil çıkış planı bulmak gayesiyle okursak (yaparız çünkü bazen!), umutsuz bir solcunun umutsuzluğundan umut devşirme gayreti ya da melankolik bir solcunun solun – ve dahi kendi – melankolisini olumlama çabası deyip geçebiliriz. Veyahut tam yerinde ve zamanında bir açıklama kabul ederek, neoliberal sessizliğimizi tutamadığımız yasa bağlayıp, melankolimizle devrimciliğimizi bir güzel yakıştırdıktan sonra, büyük tarihin içinde yerimizi alır, o büyük resmin içinde pozumuzu gönül rahatlığıyla veririz: Kimıldamayın! Çekiyorum! Çünkü bunların ikisi de uzun uzadıya bir analizi ve hareketi gerektirmeyecek bir konfor alanı sağlar bizlere. Çektim!

Büyük resmin ya da bir reçetenin değil de bir bellek manzarasının peşindeyse, sola dair kapsamlı bir kültür çözümlemesi, çok sık karşılaşmadığımız bir duygu yapısı analizi okumak istiyorsak, *Solun Melankolisi* bunun için ilgi çekici bir kaynak olarak duruyor. Solu ve melankoliyi konu edindiği için değil, bir ideoloji ile birlikte bir duygu yapısını “bağıntısal” bir şekilde anlamaya çalıştığı için. Tıpkı Raymond Williams’ın (1990, s. 105) kültür çözümlemesinde³ duygular ve ideolojileri kavradığı biçimiyle: “...Duyguya karşı düşünce değil, hissedilen biçimiyle düşünce ve düşünce olarak duygu: yaşayan ve bağıntısal bir süreklilik...”. Hâsılı, kitabın özgün ve kullanışlı yanını, konu edindiği malzemede değil, bu malzemeyi çözümleme yönteminde görüyorum. Böyle bir çözümleme, hem duyguların şeyleşmesinin hem de ideolojilerin salt stratejik birer proje olarak ele alınışının önüne geçmek için de faydalı olacaktır.

Peki, hangi sol? Yazarın sol melankoli analizini kavrayabilmek için öncelikle hangi soldan söz ettiğini anlamakta fayda var. Traverso, kitabın önsözünde ele alacağı solun topolojik terimlerle ifade edilen (siyasi ve kurumsal uzamın solundaki partiler anlamında) bir soldan çok, ontolojik bir sol olacağını belirtiyor. Sol kültürün hâkim temsilcisi olarak tanımladığı Marksizm’in yanı sıra, “gündemlerinin merkezine eşitlik ilkesini koyarak dünyayı değiştirme mücadelesi veren her türlü hareketi” kapsamına alıyor (2018, s. 15). Bu kapsamlı tanımına bir o kadar kapsamlı bir sol kültür malzemesi ekliyor: edebi, siyasi ve felsefi metinlerin yanı sıra, propaganda afişlerini, fotoğrafları, tabloları, ikonografik çalışmaları ve filmleri. Kitap, devasa bir belleği olan sol kültürü, çağlar boyunca farklı anlamlarla kendine yer bulmuş bir duygu yapısıyla birlikte, melankoli ışığında okumayı amaçlıyor.

Öyleyse, hangi melankoli? Yazarın bu soruya verdiği cevap kitabın temel argümanını, aynı zamanda da en çok tartışılan yanını oluşturuyor. Bunun nedeni, sol melankoli ile ilgili iddialarını şimdici (presentist) zaman algısıyla kesin bir kaniye varamayacağımız “doğmakta olan” ve “doğmakta olan öncesi” kültüre⁴, yani

³ Traverso, kitabında ayrıntılı bir tarifini sunmasa da, röportajlarında kitabın temel aldığı tezlerden birinin Williams’tan ödünç aldığı kültür çözümlemesi ve duygu yapıları olduğunu belirtiyor. Williams (1990) kültürün üç veçhesine dikkat çeker: *egemen, kalıntısal* ve *doğmakta olan*. Bir kültür çözümlemesi hem özgül ve etkili bir egemenin kapsamına giren hem de dışında kalan hareket ve eğilimler arasındaki karmaşık, karşılıklı ilişkileri anlamayı gerektirir. Bu hareket ve eğilimlerin yalnızca seçilmiş ve soyutlanmış egemen dizgeyle değil, aynı zamanda bütün kültürel süreç ile arasındaki ilişkiyi incelemek gerekir (s. 96-97).

⁴ “Doğmakta olan kültür” sürekli olarak yeni anlamların ve değerlerin, yeni pratiklerin, yeni ilişkilerin ve ilişki çeşitlerinin yaratıldığına işaret eder. Yalnızca yeni olan değil, en katı anlamıyla *doğmakta olan*. Egemen ve kalıntısal kültürden farklı olarak doğmakta olan kültürün anlaşılabilmesi için onun hiçbir zaman yalnızca dolaysız pratikle ilgili olmadığını hatırlamak gerekir;

kültürel bir varsayıma dayandırması olabilir. Bir diğer nedeni de yazarın, sol melankoli yazınından bildiğimiz Benjamin, Freud, Bensaid gibi “tanıdık” figürlere çok da tanıdık olmadığımız yeni biçimlerde bakmayı önermesi.

Freud (2017), seyirleri farklı da olsa, yasin ve melankolinin temelini sevilen bir yakının veya ülke, özgürlük, bir ideal gibi düşünsel-soyut bazı değerlerin kaybına karşı gelişen bir reaksiyon olarak tanımlamıştı. Traverso, Freud’un terimlerini ödünç alarak melankoli ve kayıp arasındaki ilişkiyi tanısa da, söz konusu reaksiyonun vazgeçmeye karşı “dönüşümsel (reflexive) bir hassasiyetle beslenen bir direniş biçimi olabileceğini düşünüyor” (2017). Freud’un aksine Traverso için melankoli, kendi içine kapanma, ıstırap ve hatıra evrenine çekilme anlamına gelmiyor; melankoliyi tarihsel bir süreci kuşatan hisler ve duygular konstelasyonu, yeni fikir ve proje arayışlarının, yitip giden devrimci deneyimler dünyasının ardından duyulan keder ve yaşla bir arada var olabilmesinin yegâne yolu olarak tanımlanıyor (2018, s.17).

Konuyla ilgili tanıdık bir diğer isim olan Wendy Brown, Stuart Hall’un sol eleştirisinden yola çıkarak ve Benjamin’in sol melankoli yaklaşımından yararlanarak yazdığı “Sol Melankoliye Direnmek” (2007) başlıklı makalesinde sol melankolinin “solcunun kalbinde şeyleymiş ve donmuş bir hisse, analize veya ilişkiye beslenen tutucu, geçmişe dönük [bir bağlılık]”⁵, bir tür muhafazakârlık olduğunu iddia ediyordu. Duygulanımların şey haline gelmesiyle, “sol tutkularımızı ve gerekçelerimizi, sol analizlerimizi ve inançlarımızı, bunları kullanarak değiştirmeye çalıştığımız mevcut dünyayı ve bunlarla uyumlu geleceği sevdiğimizden daha çok sever hale geldiğimizi” söylüyordu (s. 269). Traverso, Brown’un eleştirisine itiraz etmiyor ama şu soruyu da gündemimize almamızı öneriyor: Sözü edilen bu muhafazakâr eğilim neden vazgeçmeye ve ihanete karşı bir direniş biçimi olarak okunmasın? Yazara göre, ütopyaların sonu geldiğinden, başarılı bir yas süreci düşmanla özdeşleşme anlamına da gelebilir. Başka bir seçenek olmadığından, kaybedilen sosyalizm yerini bütünüyle kapitalizme bırakabilir. Bu durumda melankoli, tahakkümle her türlü uzlaşmayı inatla geri çevirmek demektir. Yazara göre – Butler’ın sözleriyle – melankoli, “öznenin sözden, sonrasında sözü mümkün kılacak bir vazgeçme, bir geri çekilme deneyimi yaşadığı, imkânlar yaratan bir süreç olarak görülebilir” (Butler, 2016; Traverso, 2018, s. 80). Özetle Traverso sol melankoliyi, sosyalizm fikrinden yahut daha iyi bir gelecek ümidinden vazgeçmek olarak değil, sosyalizm anısının yitirildiği, belleklerden silindiği ve kurtarılması gerektiği bir zamanda, sosyalizmi yeniden düşünebilme ihtimali olarak ele alıyor. Kaybolan bir ütopyanın matemini tutmayı değil, her şeyiyle devrimciliğin karşısında duran bir çağda, devrimci projeyi baştan düşünmeyi öneriyor (s. 47).

Kitabın en çok tartışılan, benimsenen ve eleştirilen yanı, sol melankoliyi sol kültür için harekete geçirici, hatta devrimci bir duygu olarak önermesi. Ancak ben kitabın dikkate değer yanını, belleğin (Marksist belleğin), hissedilen biçimiyle düşüncenin yaşayan ve bağıntısal sürekliliğini arama çabasında görüyorum. Böylesi bir yorum, mutlak suretle bazı ikiliklerin ve reçetelerin ötesine geçmeyi gerektiriyor. Çünkü sol kültür, içerisinde fikirler ve duygular, devrim ve muhafazakârlık, kayıplar ve umutlar, geçmiş ve gelecek ya da zaferler ve yenilgiler gibi konturları belirgin, kontrastı yüksek ikilikleri barındırıyor. Geleneksel düalist bakış

doğmakta olan kültür, gerçekte yeni biçimler ve uygulamalar ile ilgilidir. Gözlemlemek zorunda olduğumuz ise doğmakta-olan öncesidir. Doğmakta olan öncesi koşulunu ise duygu yapıları ile anlayabiliriz. Duygu yapıları bir kuşakta ya da dönemde bu tür öğeleri ve onların bağlantılarını anlama çabalarından kaynaklanan ve her zaman karşılıklı ilişki açısından bu tür kanıtı başvurma gereği duyan kültürel bir varsayımdır (Williams, 1990: 99).

⁵ Cümledeki anlam kayması metnin Türkçe çevirisinden ya da bu metindeki basım yanlışından kaynaklanıyor olmalı. Orijinal metindeki cümle şöyle “Left melancholy, in short, in Benjamin’s name for a mournful, conservative, backward-looking attachment to a feeling, analysis or relationship that has been rendered thinglike and frozen in the heart of putative leftist” (Brown, 1999: 22) (Editörün notu).

açısından alışık olduğumuz üzere, kavramları bir ucundan tutup tartışmaya almak ya da onları yok saymak hem okuyucu hem de yazar için belli bir konfor alanı sağlasa da, yazar bu ikilikler arasından tercih yapmayı ya da onları yok saymayı değil – aralarında hiyerarşi kurmadan – ilişki alanlarına odaklanmayı tercih ediyor ve solun zihinsel ve duygusal bellek manzarasını sunuyor. Sola dair fikrimizin (ideolojilerin), eşit dünya arzumuzla (duygularla) nasıl bir arada olduğunu, geçmiş hatıralarımızla gelecek tahayyülümüzün ilişkisini, kanlı yenilgilerin bize nasıl zafer sözü verdirttiğini, devrimciliğin ve muhafazakârlığın karşılaşmalarını görüyoruz bu bellek manzarasında.

Traverso, “Ütopyasız Geçmişlerin Gölgesinde” başlıklı giriş bölümünü devrimci melankoli dediğimizde akla gelen isimlerden biri olan Bensaid’in sözüyle açıyor: “21. yüzyıla girerken, içimizdeki umut 20. yüzyılın eşiğindeki atalarımızinkinden daha az.” Bölüm, yüzyıllar arasında değişen bu farklı duygu yapısının tarihsel arka planını, solun melankolisine neden olan kayıp nesneyi, kaybedilen idealleri konu ediyor. Atalarımız ile farkımızı 21. yüzyılın ütopya tutulmasında bulurken, Fransız Devrimi’nden Berlin Duvarı’nın yıkılışına, Ekim Devrimi’nden 11 Eylül’e, dünya savaşlarına, Arap devrimlerine, ölüm tarlalarına, soykırıma, feminizme ve eşcinsel aktivizme varan geniş bir yelpazede tarihsel dönemeçleri anıyor. Kısacası kitaba, solun umutlarının ve hayal kırıklıklarının nedeni tarihsel anları hatırlatarak, sol belleğimizi hareketlendirerek başlıyor. İlk iki bölümde “neredeyse zaferlerin ve yenilgilerin toplamından” (ama daha çok yenilgilerden) oluşan devasa sol belleğin bize ne yaptığına ve bizim onunla ne yaptığımıza dair teorik önermeler sunuyor. Birinci bölümde bu kolektif halet-i ruhiyeyi; soldaki yenilgi kültürünü, mağlup olma deneyiminin epistemolojik potansiyeli ve yenilginin diyalektiği üzerinden tartışıyor. Marksistlerin yenilgi ve kaybı, tarihsel ve diyalektik olarak kurtuluş vizyonlarına nasıl dahil ettiğini ele alıyor. “Travmatik, çoğu zaman kanlı ve trajik yenilgilerin” sosyalist fikri bertaraf etmek yerine, nasıl meşrulaştırdığını okuyoruz, ta ki 1989’a kadar.

“Marksizm ve Bellek” başlıklı ikinci bölümünde Marksizm ile bellek çalışmaları arasındaki karşılaşmanın neden ıskalandığına dair bir keşfe çıkılıyor. Marksizm’in gelecek odaklı belleğinin komünizmin çöküşü ile nasıl sakatlandığını, geçmiş ve gelecek arasındaki diyalektiğin kırılışını, şimdici (presentist) zamanın sebep olduğu ütopya tutulmasının Marksist belleğe etkisi çözümleniyor.

Kitabın üçüncü bölümü ise Benjamin’den ödünç alınan düşünce imgeleri (denkbilder) aracılığıyla ele aldığı melankoli imgeleri üzerinedir. Traverso, sosyalistlerin “umut tutulması”nı ve geçmiş yüzyılın mağlup devrimcilerinin mirasını izleyebileceği, yas kültürünü takip edebileceği bir görsel dilin arayışıyla, filmlere ve resimlere daha yakından bakar. Camera historica’yı – tarihin sinematografik biçimi – ve historiophoty’i – tarihin ve tarih üzerine düşüncelerimizin imgeler ve sinemasal söylemler aracılığıyla temsilini – konu edinir. Theo Angelopoulos’un, Gillo Pontecorvo’nun, Ken Loach’un, Chris Marker’in filmleriyle çizdiği portredeki duygu yapılarının analizini okuruz.

Dördüncü bölümde solun yaşam tarzı ve estetik tavrı, bohemya ile devrim arasındaki ilişki odaktadır. Yazara göre bohem, ihlalci bir eğilimden ilham alır ve “nicel evrenin karşısına [ütopyacı bir ruhla] kendi nitel değerlerini koyar.” Bohemya ise “antikapitalist ve romantik bir ethosla antikonformist ve ihlalci bir hayat tarzının sentezi[dir]” (s. 176). Bohemya hem “devrimin manevi hazırlıklarının, estetik beklentilerinin, ütopyacı tahayyüllerinin, düşünce işçiliğinin ve siyasi örgütlenmenin mekânı” hem de “mağlubun köşesine çekilip yenilgisini düşündüğü melankoli diyarıdır” (s. 209-210). Devrimci bohemyanın tarihini şekillendiren coşkunluk ve keder arasındaki gerilim, Marx ve Benjamin yazınından, Gustave Courbet’in resimlerinden ve bohem hayat tarzından, Lev Troçki’nin bohemya karşıtı politik tutumundan örnekler üzerinden anlatılır.

Son üç bölümde ise yazar bizi Walter Benjamin, Theodor Adorno, C.L.R. James, Daniel Bensaid gibi Marksist düşünürler aracılığıyla sol melankolinin şekillendiği patikalarda dolaştırıyor. Yirminci ve yirmi birinci yüzyılın

başlarındaki sol melankoliyi; Marksizm'in Batı ile ilişkisi, Adorno ve Benjamin'in yazışmalarındaki melankolik duygu yapısı, klasik Marksizm ile siyah Marksizmin iskanmış karşılaşmaları ve Benjamin ile Bensaïd'in "göz kamaştırıcı entelektüel karşılaşması" üzerinden ele alıyor.

Bol patikalı, çok biçimli bellek manzarasının fragmanları içerisinde yazarı takip etmek o kadar da kolay olmuyor. Böylesi bir yaklaşımı, böyle kapsamlı bir malzeme ile örnekleme, bir yandan kitabın entelektüel cephaneliğini kuvvetlendiriyor ama diğer yandan analizin sürekliliğini ve tarihsel izleğini takip etmeyi zorlaştırıyor. Bu zorlukta – her ne kadar kitap için tekrar gözden geçirilse de – kitabı oluşturan bölümlerin farklı tarihlerde, farklı dillerde ve farklı amaçlarla yazılmış yazıların toplamından oluşmasının da etkisi var.

Eagleton, "ideolojilerin fikirlerden çok duygular, imgeler ve iç seslerle ilgili bir mesele" olduğunu söylemişti (2011, s.211). Buna paralel olarak Traverso da, dünyayı değiştirmek için stratejik projelerin, organizasyonların ve formüllerin yeterli olmadığını; arzu, beklenti ve umut gibi duyguların da insanın kendini özgürleştirme sürecinde en az diğerleri kadar güçlü bir şekilde yer aldığını hatırlatıyor. Melankoli ise bu duygulardan sadece biri. Belleğe yüklenen duygular, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı ve sürekliliği sağlıyor. Elimizde devasa bir bellek ve bu belleğe ilişkin duygular haznesi varken solu baştan keşfedemeyiz, sıfırdan başlayamayız. Ama onu yeniden düşünmek zorundayız. Tüm bunlar geçmişin tekrar ziyaret edilmesini ve yeniden yorumlanmasını, bu tarihsel deneyimin farklı okumalarını gerektiriyor (Traverso, 2019a; 2019b). Çünkü ona göre sol melankoli tedavi edilmesi gereken bir hastalık değil, bağıntısal sürekliliğin ve devrimci geçmişin duyguları harekete geçirdiği gerçeğidir. Bir ütopya nostaljisi, umut ve dünyayı değiştirebilme duygusu ile ilgilidir: Solun kolektif olarak hareket edebildiği bir dönemin nostaljisi.

Kaynakça

- Benjamin, W. (2001). Son Bakışta Aşk. (N. Gürbilek, Yayına Hazırlayan.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Brown, W. (2007, Yaz). Sol Melankoliye Direnmek. Cogito-Melankoli (51), 265-274.
- Brown, W. (1999). Resisting Left Melancholy. Boundary 2 (26.3). 19-27.
- Butler, J. (2016). Kırılgan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis.
- Eagleton, T. (2011). İdeoloji (3. b.). (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Freud, S. (2017, Ağustos 11). Yas ve Melankoli. Nisan 2020 tarihinde Ayrıntı Dergi: Erişim: 01 Nisan 1990, <https://ayrintidergi.com.tr/yas-ve-melankoli/> adresinden alındı.
- Traverso, E. (2017, Ocak 31). "The Left is a history of defeats": an interview with Enzo Traverso. (S. Faure, Röportaj Yapan) Erişim: 12 Mart 2020, <https://www.versobooks.com/blogs/3077-the-left-is-a-history-of-defeats-an-interview-with-enzo-traverso>
- Traverso, E. (2018). Solun Melankolisi: Marksizm, Tarih ve Bellek. (E. Ersavcı, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Traverso, E. (2019a, Nisan 5). Marxism, the Far-Right and the Antinomies of Liberalism: An interview with Enzo Traverso. (G. Souvlis, Röportaj Yapan) Erişim: 20 Nisan 2020,

<https://www.versobooks.com/blogs/4296-marxism-the-far-right-and-the-antinomies-of-liberalism-a-n-interview-with-enzo-traverso>

Traverso, E. (2019b, Aralık 20). Enzo Traverso: "What we're seeing now around the world is different from classic fascism". (DemocraciaAbierta, Röportaj Yapan) Erişim: 2 Nisan 2020, <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/enzo-traverso-lo-que-vemos-ahora-en-el-mundo-es-algo-distinto-al-fascismo-clásico-en/>

Williams, R. (1990). Marksizm ve Edebiyat. (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Adam.